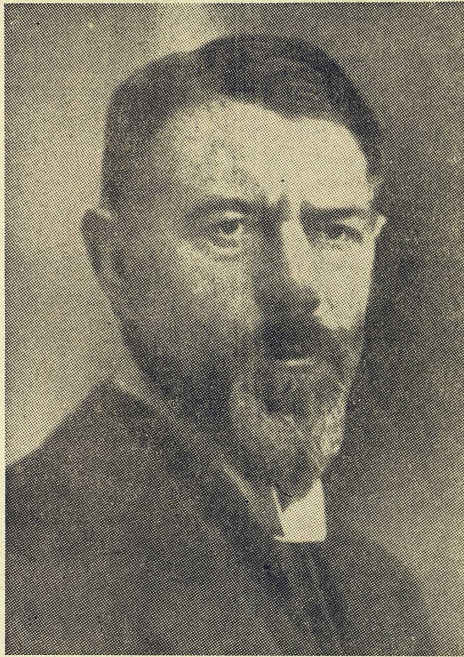

KLASSISK TEORI RASERAS

BLAND DE SOCIOLOGISKA teorier som vunnit ryktbarhet och erkännande och under lång tid bevarat sin ställning är Max Webers lära om sambandet mellan protestantism och kapitalism en av de mest kända och oftast återopade. Teorin går ut på att protestantismen sådan den framträtt i kalvinismen och vissa särskilt puritanska sekter — inte lutherdomen — varit en förutsättning för den moderna kapitalismen. I en sammanfattande framställning, som bygger på Webers föreläsningar, får denna uppfattning, och motiveringen för den, sin mest pregnanta och extrema formulering. Japan och England företer, betonas det, många likheter, främst i det geografiska läget. Varför har de utvecklats så olika, varför var England kapital- och handelsstaten framför andra under en tid då Japan ännu levde i isolering och agrar primitivism? Svaret blir att religionen måste ha gjort den väsentliga skillnaden. Det är skotsk kalvinism och engelsk protestantism som varit den speciella orsaken till det brittiska rikets blomstring.

Detta är en av Webers motiveringar. Han har flera andra. Yrket, arbetet var för protestanterna en kallelse; att lyckas var ett bevis på inte bara materiellt utan också andligt välförhållande, något som Gud älskade eller som var ett tecken på Guds kärlek. Jämte fliten var sparsamheten en av protestantismen uppamnad dygd, och ur fliten föddes, som metodisten John Wesley skrev i en ständigt citerad passage, rike-

Den tyske sociologen Max Weber (1864—1920), vars berömda lära om sambandet mellan protestantism och kapitalism drabbas av förintande kritik i ett nyutkommet arbete av docent Kurt Samuelsson.

domen. Weber ansåg sig också genom statistiska undersökningar kunna visa att protestanterna inom blandade områden var mera inriktade på teknik och företagarverksamhet, på avancemang över huvud, än katolikerna. Till dessa grundläggande synpunkter kom andra; Webers lära växte ut till ett omfattande och sinnrikt system.

Teorin framställdes i sin första form för mer än femtio år sedan. Den har i skilda hänseenden och även på centrala punkter kritiserats av framstående forskare (Cunningham, Tawney, Robertson och många andra). Men nästan genomgående har man ansett att det legat något riktigt och väsentligt i Webers resonemang. Jag vet mig aldrig ha läst en bok i hitthörande ämnen som ovillkorligt och genomgående tar avstånd från Weber; i mera översiktliga arbeten brukar man utgå från som något självklart att det finns åtminstone en kärna av sanning hos Weber. Teorins popularitet beror kanske delvis på att den betraktats som en vederläggning av den sk materialistiska historieuppfattningen; det bör betonas att ett avvisande av Webers lära naturligtvis inte får tolkas som uttryck för denna historieuppfattning — liksom sin idealistiska motsvarighet en korsning av metafysik och trivialitet.

En u
Nyhet
Kurt
utkom
religio
nor)
hårdar
föregå
söker
något
lations
stående
är go
ligt m
kats. I
omfat

frihet och en ovanlig förmåga av allsidig och genomträngande analys. Det har blivit en i många stycken lysande bok, rolig genom friskheten, energin, de ofta med perfekt skärpa formade satserna. Det borde vara självklart att denna bok i ett centralt och omdiskuterat ämne, ett mönster av idéhistoria och idékritik, översattes till andra språk; den skulle rensa luften i åtskilliga hundra studiekamrar.

Som Samuelsson framhåller i slutet av sitt arbete är korrelationer av den typ Weber arbetar med principiellt orimliga. Denna orimlighet kan vi illustrera med det nyss anförda exemplet England och Japan. Man konstaterar en rad likheter: geografiskt läge, storlek, invånarantal, naturtillgångar osv. Sedan fastslås att skillnaderna mellan de båda ländernas näringsliv och sociala struktur är betydande. För att förklara detta tillgripes någon av de många existerande grundläggande skillnaderna: religion eller ras eller äldre historisk utveckling. I själva verket blir de faktorer som dras fram vid jämförelsen dels godtyckliga, dels sud-diga; man kan dra fram fem eller tio eller tjugu faktorer, och man kan bestämma dem på skilda sätt — eller, vilket är vanligare, låta bli att närmare bestämma dem.

Hos Weber är de grundläggande faktorerna så oklart avgränsade att de kan användas nära nog hur som helst. Vad är "protestantism", vad är "kapitalism"; Samuelsson visar hur Weber begagnar orden i skiftande och var för sig suddiga betydelser. Därtill kommer att det inte går att "ur ett långvarigt, invecklat händelseförlopp urskilja en faktor ... och korrelera utvecklingen i Västerlandet i dess helhet med denna enda faktor. Att i ett visst land, beträffande en synnerligen kort tidrymd, i fråga om ett relativt begränsat händelseförlopp, isolera en särskild faktor och se i vad mån denna utvecklar sig i takt med de allmänna förhållanden man utreder, dvs är 'korrelerad', 'samvarierad' med dessa, är vanligen ett hopplöst företag. Men Weber drar sig inte för att utföra prestationer beträffande en så mångfasetterad sak som puritanismen och ett så vidlyftigt begrepp som den ekonomiska utvecklingen, inte under ett kortare skede utan under i runt tal fyra århundraden, inte för ett begränsat geografiskt område utan för Västerlandet i dess helhet!"

En stor del av Samuelssons arbete analyserar Webers försök att ur kalvinisters och puritaners uttalanden utläsa en "kapitalistisk anda", en strävan att uppmuntra företagsamhet, affärer, räntetagande och världslig framgång. Genomgående blir resultatet att Weber pressat vissa författares uttalanden till ytterlighet, att han inte åberopat saker som passar illa till hans teori, att han ofta med orätt påstår en viss teoretiker vara typisk för en religiös riktning och att man — det är kanske det mest slående — inom andra religiösa riktningar finner deklamationer som lika bra skulle passa i den Weberska patiensens. Benjamin Franklin hör, för att ta ett exempel, till Webers huvudvittnen. Men Franklin var inte puritan eller ens utpräglat religiös; han prisade inte med någon särskild energi flit och sparsamhet, han skrev långt efter den tid som brukar kallas kapitalismens genombrottsperiod; ungefär samma utilism som Franklin representerade förkunnades samtidigt av en rad katolska auktoriteter. Det är den ekonomiska utvecklingen som överallt framtvingar en revision, en modernisering av den ursprungligen världsfrånvända kristna förkunnelsen.

Medlemmar av protestantiska sekter har varit särskilt duktiga och framgångsrika, har det sagts; kväkarna, hugenotterna och andra är bevismaterialet. Häremot har anförts att det i sådana fall kan vara "främlingskänslan i det egna samhället" som drivit sektaristerna att reda sig själva och genom fri ekonomisk verksamhet vinna oberoende. Samuelsson angriper båda tankegångarna. De gängse föreställningarna om att vissa sekteristgrupper varit särskilt ekonomiskt framgångsrika beror antagligen på rena synvillor. Det har talats om kväkarnas insatser i engelsk järnhantering; i realiteten är det en enda person och hans släktingar som det gäller. Hugenotterna, som utvandrade efter upphävandet av ediktet i Nantes, har prisats på samma sätt. Men de flesta hugenotter övergick till katolicismen under Ludvig XIV:s förföljelser, och sannolikt var det de mest aktiva och välbärgade som ville och kunde utvandra. Dessutom har de insatser som gjorts av främlingar särskilt observerats. "Det är samma felslutsmekanism, görande några till många, som så ofta gjort sig gällande beträffande judarna."

Till Webers utgångspunkter hörde ett arbete vari en forskare, Offenbacher, ansåg sig kunna påvisa avsevärda skillnader mellan katoliker och protestanter i Baden i ekonomiskt hänseende; källan var badisk statistik från slutet av 1800-talet. Bland annat skulle protestanterna i större omfattning sända sina barn till högre skolor och vara avsevärt mera förmögna än katolikerna. Samuelssons nedgörande kritik av Webers spekulationer på denna punkt är ett gott vittnesbörd om hans energi och akribi. Han visar hur Weber delvis bygger på ett tryck- eller skrivfel hos Offenbacher, hur fullkomligt vilseledande denne senares användning av den badiska statistiken är: går man till de städer där de högre skolorna var placerade, visar det sig att de båda religionsgrupperna i dessa skolor var representerade i proportion till sin styrka inom området, och undersöker man skattestatistiken, visar det sig att den påstådda olikheten i ekonomi innebar blott att protestanterna i högre grad bodde i städer än katolikerna. Weber och Offenbacher har, såsom Samuelsson utförligt klarlägger, arbetat med "nonsenskorrelationer".

Här har jag endast kunnat beröra några punkter i detta i förhållande till sin volym sällsynt innehållsrika arbete. Naturligtvis har Samuelsson inte kunnat ta upp hela det väldiga komplex som bokens rubrik anger: striden inom antropologin mellan Malinowskis funktionalism och andra forskares "idealistiska" eller psykologiska tolkningar är ett exempel på hur tankelinjerna i våra dagar bryter sig inom en annan sektor av samma fält. Men den kanske mest inflytelsesrika och diskuterade sociologiska teorin inom detta område bör efter Samuelssons bok definitivt kunna överföras från vetenskapen till idéhistorien.

HERBERT TINGSTEN

En ung svensk forskare, Dagens Nyheters inrikesredaktör, docent Kurt Samuelsson har i den nu utkomna skriften *Ekonomi och religion* (KF:s bokförlag, 11 kronor) visat större ambition och hårdare kritisk läggning än sina föregångare i Weberdebatten. Han söker bevisa att det inte ligger något i Webers allmänna korrelationsteori, ja, att Webers påståenden i så gott som varje detalj är godtyckliga eller felaktiga. Enligt min mening har han helt lyckats. Han har gått till verket med omfattande studier, stor fördoms-